

УДК 373.3.015.31:785

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ШКІЛЬНОМУ НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОМУ АНСАМБЛІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

В.К.Лебедєв

Анотація. У статті розглядається методика роботи із гуртковим колективом при застосуванні різних форм організації музичної діяльності молодших школярів.

Ключові слова: музична діяльність, колектив, молодші школярі, навчально-виховний процес, форми організації.

Аннотация. В рассматривается методика работы с кружковым коллективом при использовании различных форм организации музыкальной деятельности младших школьников.

Ключевые слова: музыкальная деятельность, коллектив, младшие школьники, учебно-воспитательный процесс, формы организации.

Summary. In the article the questions of study-educational process open up in the school folk-instrumental ensemble of students midchildhood. Methodology of work is examined with a кружковым collective at the use of different forms of organization of musical activity of junior schoolchildren.

Keywords: musical activity, collective, junior schoolchildren, study-educational process, forms of organization.

Постановка проблеми. Організація музичної діяльності дітей ефективна тільки в єдиній системі виховної роботи з учнями. Вона повинна відповідати певним педагогічним вимогам. Насамперед необхідно враховувати вікові особливості та рівень індивідуальної підготовки школярів.

При оцінюванні ефективності застосування різних форм музичної діяльності треба брати до уваги не тільки її вплив на соціалізацію учнів, моральне і естетичне їх виховання, але й на ефективність організації самого навчально-виховного процесу.

Виклад основного матеріалу. Організація навчально-виховного процесу в народно-інструментальному ансамблі молодших школярів має ґрунтуватись на взаємозв'язку індивідуальних, групових та колективних форм діяльності.

Застосування згаданих форм має бути різноманітним. Воно здійснюється або паралельно, або у варіанті їх взаємопроникнення (індивідуально-парні заняття).

Поєднання форм роботи має бути не самоціллю, а засобом музичної діяльності дітей.

Застосовуватись вони повинні у певній послідовності, враховуючи вік, розвиток та підготовку учнів. Організуючи навчально-виховний процес в ансамблі, треба виходити з того, що оптимальним варіантом поєднання індивідуальних, групових і колективних форм роботи слід вважати той, що створює найкращі умови для музично-естетичного виховання школярів.

Як уже було сказано, індивідуальну та групову форму навчання можна застосовувати у варіанті взаємопроникнення цих форм, тобто групова форма роботи займає частину часу, відведеного для проведення індивідуальних занять (вони проводяться по 45 хвилин). Групові заняття проводяться за рахунок 10-ти перших та 10-ти останніх хвилин занять, що стоять у розкладі поруч. Така групова робота, яку виконують два учні, називається парною.

Зі зміною внутрішньої структури занять не менш важливе значення має виконання дітьми організаційних вимог, пов'язаних з режимом і розпорядком навчальної діяльності. Оскільки заняття в музичному гуртку починаються і закінчуються не за дзвінком, то цьому треба приділяти увагу.

Сприйняття матеріалу учнями молодшого шкільного віку при індивідуальній формі занять краще зберігається протягом 30-35-ти хвилин. Якщо ж індивідуальні заняття чергуються з груповими, то у дітей не спостерігається ні втоми, ні неухважності протягом 50-55-ти хвилин.

Залежно від поставлених дидактичних та виховних завдань і беручи до уваги продуктивність двох учнів, які спільно навчаються, групи (пари) формуються на тривалий час (чверть, півріччя). Але інколи доцільно змінювати склад пар через невеликий проміжок часу (два тижні, тиждень).

Під час організації групової діяльності в гуртку враховуються побажання учнів та дані опитування (діти мають відповісти на два питання: «З ким би ти хотів займатися в першу, другу, третю чергу?» і «З ким би ти не хотів займатися?»). В обох випадках школяр міг використати три вибори. Однак, вирішальне значення має слово вчителя. Педагог знаходить найкращий варіант, найбільш працездатну, на його думку, групу.

Кількісний склад групи не повинен перевищувати чотирьох осіб. Винятком мають бути заняття з ансамблевої гри, де склад учнів може бути більшим. Однак, як доводить практика, в перший рік навчання організувати ансамбль більше як з шести осіб недоцільно, оскільки навички ансамблевої гри в цей період ще недостатньо сформовані.

Залежно від контингенту гуртка, школярі поділяються на чотири, шість груп. Нами встановлено, що найбільш працездатним і цілеспрямованим (у виховному відношенні) є гуртковий колектив кількістю 12-18 учнів. Більш чисельний колектив, як в дидактичному, так і у виховному значенні (мається на увазі можливість використання колективних форм роботи) слабо піддається керуванню.

В організації колективної форми діяльності музичного гуртка з гри на народних інструментах важливе місце займає ансамблева гра. Для неї характерні всі притаманні колективній діяльності особливості: а) наявність загальної мети, що вимагає зусиль усіх членів колективу; б) чіткий розподіл виконавських функцій серед членів ансамблю; в) встановлення між виконавцями стосунків взаємної залежності й відповідальності.

Процес підготовки до виконання в ансамблі також має особливості колективної діяльності, адже термін готовності твору до виконання залежить від знання кожним членом ансамблю своєї партії. Тому учні, які готуються до ансамблевого виконання, перебувають у стані залежності один від одного. В них з'являється почуття відповідальності за знання своєї партії, оскільки незнання її ставить під загрозу виконання твору.

Під час вивчення ансамблевого твору результат у багатьох випадках залежить від того, наскільки успішно виконують завдання окремі групи. Таким чином, навчальна робота в гуртку наділяється властивостями колективної діяльності:

- члени гуртка сприймають відповідне завдання як дане всьому колективу;
- виникає взаємна залежність під час виконання завдання;
- встановлюється взаємний контроль і відповідальність, особливо тоді, коли кожен член колективу (чи групи) вносить частку у виконання завдання.

Під час підготовки твору до концертного виступу групи звітують перед гуртковим колективом про свою роботу. Виконання своїх партій для інших учнів є новою інформацією. Школярі усвідомлюють при цьому, наскільки якість майбутнього колективу залежить від їхньої підготовчої роботи. Організація колективної форми роботи на початковому етапі навчання здійснюється через залучення гуртківців до гри в ритмічному «оркестрі». Заняття в «оркестрі» проходять у виконавській формі. До його репертуару входять невеликі дитячі п'єси різного ритмічного малюнка. У складі «оркестру» можуть бути такі інструменти: бубон, трикутник, кастаньети, барабан, металофон. Заняття в ритмічному «оркестрі» поєднуються з такими видами роботи, як спів, музичний рух, слухання музики, яку грає педагог. У ході систематичного прослуховування музичних творів у дітей виробляється вміння визначити характер музичної п'єси (весела, сумна), її жанр (марш, танець чи пісня), розбиратися в темпі (повільний, швидкий), силі звучання (голосно, тихо) і т.ін.

Музичний матеріал, що прослуховується, супроводжується бесідою педагога, полегшуючи цим учням сприйняття художнього змісту музики. Під час занять з музичних рухів діти спочатку прослуховують музичний твір, розбираються в його характері, потім наспівують чи награвують мелодію, після цього роблять ритмічні рухи. У процесі гри діти поступово звикають до рухів у ритмі і темпі музики. У музичних рухах присутні елементи танцю, вправи вільного руху. Під час таких занять встановлюється зв'язок учнів з музикою, з її змістом. У більшості п'єс, які виконуються в ансамблі, повинні бути добре відомі дітям. Під час гри вони не тільки виконують ритмічний малюнок твору, але й активно прослідковують його мелодійну лінію, емоційно реагують на її характер, передають динамічні відтінки у відповідності з характером п'єси, що виконується.

Заняття в ритмічному «оркестрі» на початковому етапі навчання є ефективним засобом організації

колективної форми діяльності в гуртку. Внесення ігрової ситуації в процесі роботи викликає велику зацікавленість у дітей, підвищує готовність до виконання завдань. На заняттях ансамблю вони грають в «оркестр», на чолі якого стоїть «диригент». Диригування (тут – тактування в ритмі твору) виконує функції головного ударного інструменту, який, подібно до концертмейстера, ритмічно веде за собою всю групу. У вправах з «диригування» беруть участь всі учні для того, щоб кожен з них міг взяти на себе роль «диригента».

«Диригент» одночасно є і «керівником оркестру». В його обов'язки входять майже всі організаційні питання щодо проведення занять в «оркестрі»: слідкувати за тим, щоб всі учні приходили вчасно, призначати чергових для підготовки приміщення до занять та ін. В організації злагодженої роботи гуртка важливе місце належить активу гуртка, основу якого складають староста і рада концертмейстерів. Останніх обирають з гуртківців, які виявили зацікавленість організаційною роботою чи досягли певних успіхів в одному із видів музичної діяльності. Таким чином, концертмейстери поділяються на дві категорії: концертмейстерів-керівників груп і концертмейстерів-консультантів з певних видів діяльності.

Концертмейстер-консультант – це успішний із певного предмета учень, який цікавиться ним, виявляє бажання допомогти своїм товаришам у навчанні і володіє необхідними для цього вміннями, і якому колектив гуртка і педагог доручають цю допомогу здійснювати. Концертмейстер не обов'язково повинен мати відмінні музичні здібності, але міцне знання матеріалу і захоплення даним видом діяльності для нього необхідні. Ще одна важлива вимога для концертмейстера – він повинен бути гарним товаришем. До функцій концертмейстера входять контроль і перевірка знань учнів, а також правильність виконання ними різного роду завдань як на заняттях, так і поза ними. Ефективність колективного музикування школярів передусім залежить від обґрунтованої, дидактично-цілеспрямованої системи навчання. В процесі організації роботи зі шкільним ансамблем треба дбати про свідоме засвоєння учасниками ансамблю необхідного комплексу практичних музично-виконавських умінь та навичок з гри на відповідних музичних інструментах.

Для забезпечення музичної діяльності учнів у народно-інструментальному ансамблі потрібно дотримуватися таких дидактичних правил:

- музичний навчальний матеріал на конкретні виконавські дії з гри на музичному інструменті потрібно розподіляти за певним порядком, від простих до більш ускладнених прийомів, які логічно між собою пов'язані, але водночас можуть поділятися на частини;

- опанувавши певну частину виконавського комплексу ігрових навичок та засвоївши відповідні відомості з нотної грамоти, учасники ансамблю повинні вміти робити загальні висновки про якісну сторону виконуваних ними навчальних здобутків як компонентів певної системи знань та умінь. Слід навчити школярів фіксувати увагу на найголовніших питаннях такої роботи;

- учасники ансамблю мають розуміти, як пов'язані між собою попередні та наступні заняття. Лише при забезпеченні взаємозв'язку між ними можливе правильне виховання у школярів всього комплексу необхідних виконавських умінь і навичок та вироблення у їхній свідомості і пам'яті цілісної системи відповідних музичних знань.

Будь-яке виконавство, в тому числі і гравця-інструменталіста, включає в себе комплекс набутих ним автоматизованих навичок, які створюють можливість вільного виконання того чи іншого твору, гри з нот на певному музичному інструменті, читання з аркуша тощо. Його гра повинна бути позбавлена зайвого напруження. Такі можливості у виконавця з'являються лише тоді, коли гра базується на основі набутого ним комплексу технічних навичок, які складають основу музично-вокальної культури.

Музичне навчання, яке не сприяє утворенню цього комплексу, не може підняти учнів на вищий щабель пізнання музичного мистецтва як явища художньої культури і завжди буде направляти на різні труднощі, які можна подолати лише через набуття певних умінь та навичок, розкомплектувавши свідомість і давши волю для передачі змісту та характеру виконання музичного твору.

Гурток народно-інструментального виконавства, окрім основного (великого) ансамблю, повинен мати і декілька малих (дует, тріо, квартет). Створення подібних ансамблів сприяє кращій зіграності ансамблістів; ансамбль за цих умов утверджується в окремих його ланках, що дуже важливо. Тут мовиться про уміння виконувати свою партію і одночасно вслуховуватися у звучання інших. У подальшій роботі міра вслуховування в партії партнерів, а значить, і міра відволікання від виконання своєї партії повинна збільшуватися до того, коли ансамбліст може слідкувати за звучанням всього ансамблю, не відчуваючи труднощів при виконанні своєї власної партії.

Бажано, щоб на кожній репетиції в роботі ансамблю були твори з різними завданнями: для концертного виступу, читання з аркуша, ескізної роботи, твори на початковому етапі розучування

(розбір), твори для повторення. Така побудова занять викликає більшу зацікавленість, сприяє зменшенню втоми. До того ж це дає можливість перевірити різні аспекти самостійної роботи кожного виконавця. Але заняття ансамблю – це творчий процес, і в кожному окремому випадку план проведення репетиції може змінюватися. Формування у гуртківця навичок якісного звуковидобування можна здійснювати на основі вже досить стійких музично-слухових та ритмічно-рухових уявлень, шляхом поєднання співу мелодій народних пісень з одночасними синхронними рухами пальців на музичному інструменті, який вивчається. Система занять передбачає колективний спів раніше вивчених пісень у поєднанні з грою спеціально виписаних партій, які складаються з однойменних нот гармонійного викладу музичного твору. Дані партії до пісень учасники ансамблю виконують з пам'яті, що дає змогу їм зосередити всю свою увагу на точній постановці рук та якості звуковидобування.

Навчання може здійснюватися за принципом поділу дітей на дві групи: одна виконує спеціально написану партію однойменних нот гармонійного викладу музичного твору, а інша одночасно наспівує мелодію пісні. В ході роботи групи міняються ролями, при цьому учні, які незадовільно інтонують, так звані «гудошники», виконують нескладну ритмічну партію на ударних інструментах (трикутник, бубон). Ефективність розучування музичних вправ за принципом переключення інструментальних груп ансамблю забезпечується тим, що керівник привчає учнів не тільки реагувати на диригентський жест, а й одночасно відчувати мелодію, ритм, особливості музичної тканини твору. Це сприяє активному включенню в творчий процес учнів з різним рівнем музичних здібностей.

Розвиток музично-творчої активності школярів у народно-інструментальному ансамблі залежить від таких факторів: забезпечення мотиваційного компонента музично-творчої діяльності; наявності художньої цінності навчально-педагогічного репертуару; відповідності музичних творів віковим особливостям учнів; побудови у дитячому колективі творчо-виконавської атмосфери, яка б сприяла цілісній реалізації здібностей, умінь, творчих проявів; опори на художньо-естетичний та особистий досвід школярів; забезпечення переносу сформованих інструментально-виконавських навичок на творчі дії (музичні запитання-відповіді, гра сольних партій, елементарна імпровізація); встановлення на всіх етапах навчання різноманітних зв'язків у музичному репертуарі та навчальних діях, зміни ситуацій, характеру музично-творчих завдань; педагогічної та виконавської майстерності керівника, який об'єднує в одній особі вихователя, музиканта-виконавця, диригента.

Діти люблять виступати на сцені. Вони пишуться увагою аудиторії, радіють, коли їх хвалять. Успішний виступ стає стимулом для подальшої роботи, створює піднесений настрій, бажання працювати. Організація і проведення у школі музичних ранків, вечорів розширює світогляд, збагачує знання учнів у галузі мистецтва, знайомить їх з кращими зразками народної та класичної музики, вчить слухати і розуміти музику, підвищує музичну і загальну культуру. Поряд з прищепленням любові до мистецтва музичні вечори сприяють вихованню культури мови і поведінки, викликають емоційне піднесення, яке, своєю чергою, сприяє збудженню думки і бажанню працювати більш серйозно і наполегливо, що позитивно впливає на успішність учнів. Музичний вечір – це велике й радісне свято для учнів, і щоб він пройшов яскраво і змістовно, важливо зацікавити дітей темою, а сам вечір треба добре продумати і серйозно готувати. З метою визначення тематики та підготовки того чи іншого вечора треба підключати класного керівника. Цікаво можна провести вечір народної пісні. Ця тема неосяжна, тому краще обмежитись піснями одного народу (наприклад, українськими народними піснями). Народна пісня – це голос душі народу, вираз його мудрості, мрій, радощів, смутку. Репертуар української народної пісні дуже широкий, тому ліпше вибирати якийсь один напрямок у побудові свята. Учні з інтересом слухають історію народження народної пісні, знайомляться з її зразками у виконанні шкільного хору, солістів, ансамблів і з використанням народної пісні у творчості композиторів-класиків. Яскравим і мальовничим може бути вечір народних танців. Такі музичні вечори мають велике значення для естетичного виховання дітей, сприяють їхній зацікавленості класичною музикою, знанням народної пісні. Велику роль у музичному колективі відіграють особисті стосунки, які складаються між керівником і учасниками гуртка та між самими учасниками. Керівник, враховуючи вікові та індивідуальні особливості членів гуртка, має прагнути до створення таких стосунків у колективі, які служитимуть джерелом самовираження кожного учасника.

Висновки. При розучуванні музичного твору увага гуртківців зосереджується на його змісті, характері мелодії, ритмічному малюнку супроводу, якості виконання. В ході подальшої роботи над музичним твором діти висловлюють свої думки про різні сторони його виконання. При цьому треба намагатися, щоб учні не просто давали емоційну оцінку, казали, що подобається їм у виконанні, а що ні, а й якимось чином розкривали підстави своїх суджень. Адже таким шляхом можна підвести дітей до естетичного аналізу виконання музичних творів. Отже, наш підхід до навчання школярів в музичному гуртку передбачає, поряд з розвитком пізнавальних та творчих можливостей, виховання у дітей і

оцінного ставлення до музичного мистецтва.

Література

1. Апраксина О.А. Методика музикального виховання в школі / О. А. Апраксина. – М., Просвещение, 1989.
2. Лапченко В.П. Методика початкового навчання гри в оркестрі народних інструментів / В. П. Лапченко. – К., «Музична Україна», 1985.
3. Лебедєв В.К. Колективна музична діяльність молодших школярів у поза навчальний час / В. К. Лебедєв. – Вінниця, 2008.
4. Мацневський І.А. Народная инструментальная музыка как феномен традиционной культуры: общетеоретические проблемы / И. А. Мацневський. – К., 1990.
5. Орф К. Система детского музыкального воспитания / К. Орф. – М., 1917.